

UDK 341.231.14(4)

343.255

Primljeno 15. travnja 2003.

Pregledni znanstveni rad

Željko Karas*

NEKA OBILJEŽJA POVREDA ČL. 3. EUROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I TEMELJNIH SLOBODA

Autor razmatra neka obilježja povreda odredbe o zabrani mučenja, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja iz čl. 3. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, na osnovi sudskog tumačenja osobitosti pojedinih slučajeva. Rad predstavlja raščlambu presuda Europskog suda za ljudska prava kojima je u 2000., 2001. i 2002. godini utvrđena povreda tog članka. Za svaki presuđeni slučaj povrede promatrana je razina težine, djelovanje vlasti u okviru kojeg je povreda nastala, tijelo koje ju je ostvarilo te povezanost s povredama drugih odredbi Konvencije prema istome oštećeniku. Slučajevi iz presuda razvrstani su po sličnostima načina povređivanja i neki od njih djelomice prikazani po izrazitim posebnostima načina povređivanja ili utvrđivanja činjenica.

Obuhvatnost primjene kakva se ustaljuje u presudama nadilazi shvaćanje povreda toga članka pretežito kao izravnog narušavanja tjelesnog ili duševnog integriteta ozljeđivanjem osobe i proširuje se i na različite radnje koje su istovrijedne za primjenu te odredbe s obzirom na štetne učinke za osobu.

1. UVOD

Zaštita pojedinca od zlostavljanja kojim pripadnici vlasti narušavaju njegov tjelesni i duševni integritet u suvremenim demokratskim društvima smatra se prijeko potrebnom, iako je tijekom povijesnog razvoja čovječanstva imala različit položaj. Načelno izražavanje stavova o suzbijanju takvog zlostavljanja ne znači njegovu potpunu odsutnost i postojanje dovoljne djelotvornosti u zaštiti pojedinca, tako da je mogućnost povređivanja uvijek prisutna. Skrovitost od progona koju sustav vlasti može pružiti počinitelju takvog povređivanja, bilo da je to cilj ili samo nenamjerna posljedica ustroja ili djelovanja, u takvom stanju ostavlja mogućnost nedovoljne zaštite prava pojedinca u okviru postupanja tijela države te je s ciljem povećanja zaštite svakako iznimno značenje međunarodnih sustava kakav omogućava i Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (EKLJP).

* Željko Karas, stručni suradnik, Visoka policijska škola u Zagrebu

Zlostavljanje pojedinca zabranjeno je člankom 3. te konvencije: *Nitko se ne smije podvrgnuti mučenju ni nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni*.¹, a slične odredbe o zabrani istovrsnog postupanja uključene su i u druge značajne međunarodne dokumente, poput UN-ove Opće deklaracije o pravima čovjeka iz 1948. (čl. 5.), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. (čl. 7.) te i u druge konvencije poput Europske² konvencije o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1987. godine ili slične konvencije UN-a³ iz 1984. godine. U našem unutarnjem pravu članak 23. Ustava određuje kako nitko ne smije biti podvrgnut bilo kakvom obliku zlostavljanja (izbjegavajući navođenje stupnjeva zlostavljanja).⁴

Radi primjene odredbi EKLJP ustanovljen je Europski sud za ljudska prava (ESLJP), koji je u primjeni čl. 3. općenito pojmovno odredio razine zlostavljanja. Tako je mučenje određeno kao namjerno neljudsko ponašanje kojim se nekome nanose vrlo ozbiljne i okrutne tjelesne i duševne patnje; neljudsko postupanje je nanošenje teških tjelesnih i duševnih patnji, a ponižavajuće postupanje je loše postupanje koje ima cilj izazivanje osjećaja straha, tjeskobe, manje vrijednosti i koji ponižava osobu i slama njen tjelesni i duhovni otpor.⁵

2. PRISTUP RAZMATRANJU ČL. 3. EKLJP KAO ODREDBE U PRIMJENI

2.1. Cilj, uzorak i način raščlambe

S ciljem razmatranja osnovnih obilježja zaštite koju omogućava primjena čl. 3. EKLJP, u ovome radu se, usmjeravanjem na nedavne presude ESLJP,

¹ Prema: Krapac, D., Zakon o kaznenom postupku i drugi izvori hrvatskoga postupovnog prava, Narodne novine, Zagreb, 2002., str. 489. i dr.

² Ona ustanovljava sustav sprječavanja nadzorom pojedinih područja djelovanja vlasti, v. Krapac, D., Praestat cautella quam medela: povodom Europske konvencije o sprečavanju torture i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1987. godine, Zakonitost, 45., 1991., str. 1367.-1379.

³ "... jedan od malobrojnih međunarodnih mnogostranih ugovora s predviđenim mehanizmom 'naddržavnog' nadzora nad pridržavanjem konvencijskih normi..." iz: Zupančić, B., i dr., Kratak pregled nekih temeljnih aspekata Konvencije UN protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka od 10. XII. 1984., HLJKPP, god. 5., br. 2/1988., str. 947.-989.

⁴ A također su i propisana kaznena djela, neka od njih i izravno utemeljena na konvencijskim izvorima, npr. čl. 176. KZ; Bačić, F., i Pavlović, Š., Kazneno pravo – opći dio, Informator, Zagreb, 2001., str. 137. i sl.

⁵ Npr. Krapac, D., Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda i hrvatski kazneni postupak, HLJKPP, god. 2., br. 1/1995., str. 13.; Horvatić, Ž. (gl.ur.), Rječnik kaznenog prava, Masmedia, Zagreb, 2002., str. 265.

pokušavaju utvrditi neka obilježja povreda čl. 3.⁶ i rada Suda pri razvrstavanju tih povreda i utvrđivanju činjenica, raščlambom presuda donesenih 2000., 2001. i 2002. godine. Sve presude za raščlambu pronađene su i korištene preko službene internetske baze HUDOC⁷ na kojoj su smještene presude i odluke ESLJP u izvornom obliku.

U promatranom trogodišnjem razdoblju u 38 presuda utvrđeno je 40 slučajeva povrede čl. 3. Pretraživanjem odluka ESLJP donesenih 2000. godine pronađeno je ukupno 27 odluka o zahtjevu zbog navodne povrede čl. 3., od čega je u 15 slučajeva donesena presuda kojom je utvrđena povreda tog članka, i u jednoj od njih utvrđene su dvije povrede, tako da je ukupno prikupljeno 16 povreda iz 2000. godine. U 2001. godini od ukupno 45 odluka o zahtjevima u vezi s čl. 3. presuda je donesena u 16 predmeta, od kojih su u jednome slučaju također utvrđene dvije povrede, tako da je ukupno 17 povreda za tu godinu. U 2002. godini doneseno je 36 odluka, od čega je u 7 presuda utvrđena povreda.

Sve presude u kojima je utvrđena povreda čl. 3. pregledane su radi utvrđivanja nekoliko osnovnih obilježja o načinu povređivanja te o odlučivanju ESLJP u tim presudama. Za svaku presudu promatrano je koja je razina povrede utvrđena i što je uzeto u obzir za prosudbu o stupnjevanju povrede, u okviru kojeg je djelovanja vlasti povreda nanesena i koje je tijelo ostvarilo povredu, koje je pravo iz EKLJP još povrijeđeno uz čl. 3. u odnosu na istu osobu te se pokušalo povrede svrstati u nekoliko skupina po sličnostima njihova načina počinjenja.

2.2. Općeniti podaci dobiveni raščlambom

a) Učestalost pojedinih načina povređivanja

Prema osnovnim sličnostima načina povređivanja, slučajevi su prigodno svrstani u nekoliko razlikovnih skupina (v. tablicu 1.). Najučestalije je povređivanje izravnim ozljeđivanjem osobe, što je počinjeno u 45% slučajeva, a ti slučajevi ujedno obuhvaćaju i sva 4 slučaja mučenja kao najteže razine povrede ovog članka te ujedno i najviše neljudskog i ponižavajućeg postupanja (4) i samo neljudskog postupanja (5), što pokazuje kako je po posljedicama takav način povređivanja najteži. Po učestalosti slijede povrede neprimjerenim uvjetima boravka osoba kojima je oduzeta sloboda te povrede zbog uskrate obavijesti o sudbini bliske osobe. Ta tri načina povređivanja zajedno čine 72,5% svih promatranih slučajeva. Slijede povrede neistraživanjem pritužbi s udjelom 10% te ostali načini povređivanja.

⁶ Oznaka članka bez posebnog navođenja pripadnosti odnosi se na EKLJP.

⁷ Internetska adresa baze HUDOC jest <http://www.echr.coe.int/Hudoc.htm>

Osnovni podaci o bazi i njenom korištenju opisani su u priručniku European Court of Human Rights: HUDOC Internet Manual, dostupno na internetskoj adresi <http://www.echr.coe.int/Eng/EDocs/HUDOCManualEng.pdf>

Tablica 1. Način povređivanja čl. 3. EKLJP s obzirom na razinu povrede, prema presudama ESLJP od 2000. do 2002.

	Broj povreda		Razina povrede				
	Apsolutno	Relativno	Mučenje	Neljudska i ponižavajuća	Samo neljudska	Samo ponižavajuća	Neodređeno
1. Ozljeđivanje	18	45	4	4	5	2	3
2. Uvjeti boravka osoba kojima je oduzeta sloboda	6	15		2		4	
3. Uskrata obavijesti o sudbini bliske osobe	5	12,5		1	2		2
4. Neistraživanje pritužbi o povredi	4	10					4
5. Mogućnost povrede izgonom ili izručenjem	2	5					2
6. Uništavanje imovine	2	5			2		
7. Manjkav rad sustava socijalne skrbi	2	5		1			1
8. Općenite upravne ili pravne radnje	1	2,5				1	
	40	100	4	8	9	7	12

Tablica 2. Broj, razina i način povređivanja čl. 3. EKLP u odnosu na odgovorne države, prema presudama ESLJP od 2000. do 2002.

	Broj povreda		Razina povrede					Način povređivanja							
	Apsolutno	Relativno	Mučenje	Neljudsko i ponižavajuće	Samo neljudsko	Samo ponižavajuće	Neodređeno	1	2	3	4	5	6	7	8
Turska	23	57,5	4	5	5	1	8	12		5	2	1	2		1
Ujedinjeno Kraljevstvo	5	12,5		2		1	2		2			1		2	
Cipar	2	5			2			2							
Grčka	2	5				2			2						
Italija	2	5					2				2				
Bugarska	1	2,5			1			1							
Francuska	1	2,5		1					1						
Litva	1	2,5				1		1							
Poljska	1	2,5				1		1							
Rusija	1	2,5				1			1						
Slovenija	1	2,5			1			1							
	40	100	4	8	9	7	12	18	6	5	4	2	2	2	1

b) Učestalost razina povrede

Prema prikupljenim podacima, u najvećem broju slučajeva ESLJP je samo utvrdio povredu čl. 3. bez označavanja o kojoj se razini radi. Od povreda koje je Sud razvrstao prema pojedinim razinama, najviše je bilo samo neljudskog postupanja (9), a najmanje mučenja (4) (v. tablicu 1.).

c) Raspodjela povreda s obzirom na odgovorne države

U promatranom razdoblju presude su se odnosile na 11 država koje su odgovorne za povrede. Povrede ozljeđivanjem i povrede nepovoljnim uvjetima boravka osoba kojima je oduzeta sloboda su najraširenije, odnosno povrijedilo ih je od 4 do 6 država, za razliku od ostalih povreda za koje su odgovorne po dvije ili samo po jedna država (v. tablicu 2.).

Većina povreda odnosi se na Tursku kao odgovornu državu (57,5%), u kojoj su počinjeni i svi slučajevi mučenja te najviše neljudskog i ponižavajućeg te samo ponižavajućeg postupanja. Turska je posebna i po najvećem broju povreda ozljeđivanjem (12 od 18 povreda ili 66,7%) te što su pojedini oblici povređivanja, poput povrede uskratom obavijesti o sudbini bliske osobe, povrede uništavanjem imovine ili povrede općenitim upravnim ili pravnim radnjama, uočeni jedino u toj državi. Povrede manjkavim radom sustava socijalne skrbi zabilježene su pak samo u Ujedinjenom Kraljevstvu. U promatranom razdoblju za Hrvatsku nije niti jednom presuđena odgovornost za povredu (u slučaju *Benzan protiv Hrvatske*, zahtjev br. 62912/00, odluka od 8. studenog 2002., postignuto je prijateljsko rješenje).

d) Neka obilježja povreda čl. 3. ozljeđivanjem

Prema dobivenim podacima, za povrede čl. 3. ozljeđivanjem osobe, u 76,5% slučajeva tijelo koje je počinilo radnju bilo je redarstvena vlast ili sigurnosne službe, najviše tijekom zadržavanja ili pritvora (69,2%) ili uhićenja. Zatvorski čuvari počinili su dvije povrede (v. tablicu 3.).

e) Osnovno o povredama drugih članaka

Prema prikupljenim podacima, u 15 slučajeva (37,5%) uz povredu čl. 3. počinjena je i povreda čl. 13., iz čega proizlazi kako u nezanemarivom broju slučajeva nije pruženo djelotvorno pravno sredstvo u domaćem pravu (v. tablicu

Tablica 3. Povreda čl. 3. EKLJP ozljeđivanjem, s obzirom na tijela vlasti i postupanje u kojem je ozljeda nastala prema presudama ESLJP u razdoblju od 2000. do 2002.

	Broj		Radnja ili mjera			
	Aps.	Rel.	Uhićenje	Zadržavanje ili pritvor	Zatvor	Ostalo
Redarstvo ili službe sigurnosti	13	76,5	3	9		1
Zatvorski čuvari	2	11,8		1	1	
Neodređeno	2	11,8				2
	17		3	10	1	3

4.). Nevezano uz primjenu pravnog sredstva nakon povrede, pojedini slučajevi povređivanja već se sami po sebi sastoje u nedjelotvornosti rada pojedinih tijela.

Podaci dobiveni raščlambom mogu se iznositi na razne načine s obzirom na obilježja koja se žele naglasiti, a na ovome mjestu odabran je šturi prikaz najznačajnijih dijelova nekih presuda, kroz skupine načina povređivanja.

Tablica 4. Druge povrede prava iz EKLJP s obzirom na iste osobe prema kojima je povrijeđen i čl. 3. prema presudama ESLJP u razdoblju od 2000. do 2002.

	Broj	
	Apsolutno	Relativno
čl. 13.	15	37,5
čl. 5.	10	25
čl. 8.	7	17,5
čl. 2.	4	10
čl. 6.	4	10

3. POJEDINI NAČINI POČINJENJA POVREDA

3.1. Ozljeđivanje osobe

3.1.1. Mučenje

a) Kao osnovu za razvrstavanje postupanja u mučenje kao najteži stupanj povrede čl. 3. Sud u obzir uzima težinu učinaka za tjelesni i duševni integritet

osobe, uvažavajući sve stvarne okolnosti tog utjecaja i oslanjajući se na ustaljena određenja o razlikovanju od blažih oblika. Tako u predmetu *Ilhan protiv Turske* (5, 22277/93, 27.6.2000.)⁸ uvažava težinu ozljeda i odlaganje pružanja liječničke pomoći, zaključujući pritom kako je žrtva pretrpjela vrlo ozbiljne i okrutne patnje jer je pretučena i udarena puškom najmanje jednom u glavu, što je prouzročilo podljeve i ozljede glave, uslijed čega su nastupila oštećenja mozga i dugotrajno smanjenje njegovih mogućnosti, a poslije ozljeđivanja, usprkos uočljivim poteškoćama u hodaњу i govoru, vlasti su ga tek nakon 36 sati odvele u bolnicu. Isti stupanj povrede određen je i za postupanje kojim je oštećenom nanoseno 25 podljeva, ogrebotina i oguljotina na gornjim i donjim udovima koji upućuju na to kako je tučen u razne dijelove tijela, podvrgavan udarima struje po spolovilu i iza uha, uranjeni su mu dijelovi tijela u hladnu vodu (tur. falaka), vješan je za ruke svinute na leđima (tzv. palestinsko vješanje) i, prema navodima, nekoliko je puta podvrgnut lažnom usmrćivanju, u presudi *Dikme protiv Turske* (8, 20869/92, 11.7.2000.). Slične ozljede utvrđene su i u predmetu *Salman protiv Turske* (6, 21986/93, 27.6.2000.) gdje je oštećeni pretučen i uranjan u hladnu vodu, ali se Sud nije upuštao u podrobnije obrazlaganje određivanja razine povrede, već je samo naveo kako se radi o mučenju, dok su u predmetu *Akkoc protiv Turske* (11, 22948/93, 10.10.2000.) utvrđene posljedice strujnih udara, izmjeničnog uranjanja u hladnu i toplu vodu te udaranja u glavu, pa se Sud posebno osvrće na duševne posljedice poput gubitka pamćenja, drhtanja ruku, neodlučnosti, bolova u tijelu i nemogućnosti spavanja, tjeskobe, potištenosti, poremećene pažnje i usredotočavanja te nedostatak samopouzdanja.

U gotovo svim tim presudama Sud podsjeća da se kao mjerilo za određivanje može li neki oblik zlostavljanja potpasti pod značenje mučenja koristi razlikovanje od neljudskog i ponižavajućeg postupanja time što je mučenje namjerno neljudsko ponašanje koje prouzrokuje vrlo ozbiljne i okrutne patnje.⁹ Pritom navodi i kako je to značajno svojstvo prepoznato i u Konvenciji Ujedinjenih naroda protiv mučenja i dugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupanja iz 1984. godine, u kojoj se mučenje određuje kao namjerno uzrokovanje teške patnje s ciljem, između ostalog, dobivanja obavijesti, kažnjavanja ili zastrašivanja.

b) Glede utvrđivanja činjenica nužnih za donošenje odluke o povredi, Sud je u presudi *Salman protiv Turske* utvrdio kako vlasti nisu pružile zadovoljavajuće objašnjenje znakova i ozljeda pronađenih na oštećenom te kako je

⁸ Kod prvog spominjanja presuda je označena rednim brojem slučaja u uzorku, brojem zahtjeva i danom presude.

⁹ U obrazloženju se navodi i slučaj *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, od 18.1.1978., Series A, no. 25, str. 66-67, § 167., kao i u većini slučajeva razvrstavanja povreda u promatranim presudama.

vjerojatno da te ozljede nisu nanesene slučajno, jer je na zadržavanje odveden očigledno zdrav, zbog čega se vlasti smatra odgovornima za te posljedice.

U istoj presudi zamjećuje se kako su osobe kojima je oduzeta sloboda u vrlo ranjivome položaju i vlasti imaju dužnost pružiti im odgovarajuću zaštitu. Izraženo je i stajalište da kada je pojedinac odveden radi pritvora ili zadržavanja u dobrom zdravlju, a utvrđeno je postojanje ozljeda pri njegovu puštanju na slobodu, vlasti moraju pružiti uvjerljivo objašnjenje o nastanku tih ozljeda.¹⁰ Dužnost koja je na vlastima osobito je pojačana ako osoba kojoj je oduzeta sloboda umre, jer kada je događaj u cijelosti ili djelomice počinjen uz znanje vlasti, kao što je slučaj s (ovom) osobom koja je pod njihovim nadzorom u pritvoru, Sud smatra kako će se javiti jake pretpostavke u pogledu nastanka ozljeda. Naglašeno je kako se može smatrati da teret dokazivanja leži na vlastima kako bi omogućile zadovoljavajuće i uvjerljivo objašnjenje.¹¹

Isto obrazloženje ponavlja se i u presudi *Dikme protiv Turske*, ali se još dodatno utvrđuje kako neporecive poteškoće koje postoje u suzbijanju kaznenih djela terorizma ne mogu opravdati pomicanje granica zaštite prava na štetu tjelesne cjelovitosti pojedinca te kako treba imati na umu da je zabrana mučenja, neljudskog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja potpuna (apsolutna), bez obzira na ponašanje oštećenog ili na narav navodnog kaznenog djela.

Podnositelji zahtjeva u slučajevima *Salman protiv Turske* i *Akkoc protiv Turske* tvrdili su kako je u jugoistočnome dijelu Turske proširena primjena mučenja, neljudskog i ponižavajućeg postupanja protivna čl. 3. i čini obrazac djelovanja vlasti. Sud je zaključio kako uz utvrđivanje stanja u tim presudama ne nalazi potrebnim utvrđivati jesu li propusti dio postupanja kakvo su prihvatile vlasti.

U vezi s odnosom prema činjenicama koje je u ranijem postupku utvrdilo Povjerenstvo za zaštitu ljudskih prava, Sud je u presudi *Dikme protiv Turske* naglasio kako nije vezan za utvrđivanja iz izvješća Povjerenstva, već je Sud slobodan na vlastitu procjenu prema onome što mu je podastrijeto te da navodi za zlostavljanje moraju biti poduprti odgovarajućim dokazima.

c) Kao osnovu za sprječavanje povreda tijekom oduzimanja slobode u presudi *Akkoc protiv Turske* Sud je naglasio važnost zaključaka Europskog odbora za sprječavanje mučenja (The European Committee for the Prevention of Torture) koji je naglasio da su odgovarajući liječnički pregledi bitna zaštita protiv zlostavljanja osoba tijekom oduzimanja slobode. Takve preglede trebali

¹⁰ Stav prema slučaju *Selmouni protiv Francuske*, br. 25803/94, § 87, ECHR 1999-V.

¹¹ Takav odnos naziva se i načelo pretpostavljene krivnje; prema: Krapac, D., Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda i hrvatski kazneni postupak, HLJKPP, god. 2., br. 1/1995., str. 14.; slično i u: Boerefijn, I. (ur.), *Prevention of Torture*, Open Society Institute & Netherlands Institute for Human Rights, bez oznake mjesta i godine izdavanja, str. 23.

bi obavljati odgovarajući liječnici, bez nazočnosti službenika redarstva, izvješće o pregledu ne smije sadržavati samo podrobnosti o ozljedi već i objašnjenja koja je dao pregledani o tim ozljedama te mišljenje liječnika jesu li te ozljede suglasne njegovim objašnjenjima.

3.1.2. Neljudsko ili ponižavajuće postupanje

a) Za određivanje blažih vrsta povreda čl. 3. Sud se oslanja na iste okolnosti i načine razlikovanja kao i u prethodnoj skupini. Tako je u presudi *Mahmut Kaya protiv Turske* (1, 22535/93, 28.3.2000.) utvrdio ozljede na rukama od usječenog sredstva za vezanje koje upućuju na to da je bio vješan na palestinski način, po tijelu podljeve i ogrebotine te ozljede na stopalima koje upućuju na to da je dugo vremena stajao u vodi (usp. prethodne slučajeve), što je, prema ostalim okolnostima slučaja, označio kao neljudsko i ponižavajuće postupanje. Za dvostruki prijelom vilice i podljeve na tijelu u slučaju *Rehbock protiv Slovenije* (14, 29462/95, 28.11.2000.) ESLJP je odredio da su nedvojbeno stvorile ozbiljnu patnju, po svojoj naravi u razini neljudskog ponašanja, a u presudi *Egmez protiv Cipra* (15, 30873/96, 21.12.2000.) dva udarca oružjem u glavu prigodom uhićenja, što je prouzročilo podljeve i oguljotine za koje nema dokaza da su ostavili ikakve dugotrajne posljedice, Sud je odredio kao neljudsko postupanje jer ne smatra da je cilj službenika bio dobiti priznanje, već su ozljede bile nanesene tijekom kratkoga razdoblja visoke napetosti. U presudi *Büyükdag protiv Turske* (16, 28340/95, 21.12.2000.) oštećeni je zadobio nekoliko podljeva, miopiju i odvajanje mrežnice oka od udaraca te se smatra da su te radnje bile dovoljne za neljudsko i ponižavajuće ponašanje, i to radi stvaranja boli, tjelesne i duševne patnje i radi osjećaja straha, izgubljenosti, poniženja i slamanja otpora. Sud je postupanje koje je uzrokovalo oguljotine na glavi u presudi *Altay protiv Turske* (27, 22279/93, 22.5.2001.) odredio kao neljudsko jer su vlasti liječničku pomoć pružile 14 dana nakon ozljeđivanja. Slično je u predmetu *Algür protiv Turske* (38, 32574/96, 22.10.2002.) utvrđeno da zlostavljanje, uključujući nedostatak odgovarajućih liječničkih pregleda, može biti i neljudsko i ponižavajuće.

U presudi *Denizci i ostali protiv Turske* (28, 25316/94; 25317/94; 25318/94; 25319/94; 25320/94; 25321/94; 27207/95, 23.5.2001.) Sud je postupanje odredio kao neljudsko u odnosu prema svakom oštećeniku iako, usprkos ozbiljnim ozljedama samo na nekim oštećenicima, ne postoje dokazi koji bi pokazivali da je zlostavljanje ostavilo na njima dugotrajne posljedice. U presudi *Akdeniz i ostali protiv Turske* (29, 23954/94, 31.5.2001.) Sud procjenjuje duševne patnje u izboru okolnosti za određivanje razine povrede, utvrđujući da dokazi pokazuju kako oštećenici nisu samo trpjeli hladnoću, već i strah i tjeskobu zbog neznanja

što će biti s njima te da takvo postupanje doseže razinu neljudskog i ponižavajućeg postupanja.

Sud je naređivanje zatvoreniku neka se skine u nazočnosti ženske osobe te potom dodirivanje njegova spolovila i njegove hrane stigle pošiljkom golim rukama smatrao jasnim nedostatkom poštovanja i narušavanjem ljudskog dostojanstva, što se smatra ponižavajućim postupanjem, prema presudi *Valasinas protiv Litve* (31, 44558/98, 24.7.2001.).

b) Što se tiče utvrđivanja činjenica u ovoj skupini povreda, u presudi *Mahmut Kaya protiv Turske* nisu predloženi izravni dokazi da je zlostavljanje i usmrćenje posljedica djelovanja nekoga tijela vlasti, a Sud je odgovornost države za povredu obrazložio time da su vlasti znale ili morale znati da je oštećeni u opasnosti jer je liječio ranjene pripadnike oporbene stranke te da je propust zaštite kroz posebne mjere i mogućnosti pravosuđa omogućio zlostavljanje osobe. Općenito je utvrđeno kako obveza koja za države potpisnice proizlazi iz čl. 1. (osigurat će svakoj osobi pod svojom jurisdikcijom prava i slobode iz I. odjeljka Konvencije) zajednički uzeta s čl. 3. zahtijeva da država poduzme mjere kako pojedinci ne bi bili podvrgnuti zlostavljanju niti privatnih osoba.¹² U tom smislu, odgovornost države postoji ako ima zakonodavstvo koje onemogućava odgovarajuću zaštitu ili ako su vlasti propustile djelovanje kako bi se izbjegla opasnost zlostavljanja za koje su znale ili mogle znati.

U presudi *Altay protiv Turske* Sud ponavlja mišljenje kako, u nedostatku odgovarajućih dokaza za suprotan stav, smatra da su ozljede čiji su tragovi nađeni na oštećenome u odgovornosti vlasti te da pri postupanju prema osobama pod nadzorom vlasti, u cijelosti ili u većem dijelu, one znaju što se dogodilo i to čini temeljni element za određivanje uzroka tih ozljeda. Vlasti mogu provjeriti opravdanost navoda o zlostavljanju na temelju posljedica zamijećanih liječničkim pregledima. Slično je i u presudi *Anguelov protiv Bugarske* (35, 38361/97, 13.6.2002.) Sud utvrdio da vlasti nisu dale uvjerljivo objašnjenje za prijelom lubanje i podljeve na tijelu oštećenog.

U presudi *Rehbock protiv Slovenije*, kad je prigodom uhićenja oštećeni udario licem u odbojnik vozila i potom na tlo, Sud je utvrdio kako je na vlastima dati uvjerljivo objašnjenje jer oštećeni nije uhićen u slučajnom postupanju koje bi moglo dati povoda neočekivanom razvoju događaja zbog kojeg bi redarstvo trebalo djelovati bez prethodne pripreme, već, prema postojećim podacima, Sud smatra kako je redarstvo unaprijed pripremalo djelovanje i imalo dovoljno vremena za procjenu moguće opasnosti i poduzimanje svih potrebnih mjera za izvedbu uhićenja. Sud je s obzirom na takvu činjeničnu podlogu, uzimajući u obzir teške ozljede, zaključio da je na vlastima teret pokazivanja uvjerljivim obrazloženjem kako uporaba sile nije bila prekomjerna.

¹² Slično stajalište je Sud zastupao i u nekim kasnijim presudama (v. str. 43.). Sud se poziva i na raniju presudu: A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 23.9.1998., Reports 1998-VI, str. 2699.

3.1.3. Ozljeđivanja za koja nije određena razina povrede

Naročitu posebnost manjkavog djelovanja redarstvenih vlasti sadrži presuda *Berktaş protiv Turske* (19, 22493/93, 1.3.2001.) u kojoj je Sud događaj označio kao povredu čl. 3. bez detaljnijeg razvrstavanja. Slučaj se odnosi na uhićenika kod kojega je obavljana pretraga u stanu na četvrtom katu, i koji je pri pretrazi pao s balkona, zbog čega je nekoliko dana bio u komi s mogućom doživotnom nepokretnošću. Podsjećajući na obvezu vlasti prema osobama kojima su službenici redarstva oduzeli slobodu, Sud procjenjuje kako je u okolnostima ovoga slučaja, u kojem nije utvrđeno da je pad izravna posljedica djelovanja redarstvenika, država odgovorna za ozljede koje je oštećeni pretrpio dok je bio pod nadzorom značajnog broja službenika (šestorice).

U predmetu *Satik i ostali protiv Turske* (10, 31866/96, 10.10.2000.), kao i u slučaju *Abdurrahman Orak protiv Turske* (34, 31889/96, 14.2.2002.), Sud navodi kako u nedostatku odgovarajućeg objašnjenja smatra da su oštećene pretukli i ozlijedili službenici vlasti, iako to nije izravno utvrđeno. U prvosporumenoj presudi naglašava se kako u skladu s načelom da je Konvencija živo sredstvo, koje mora biti tumačeno u skladu s trenutnim uvjetima, određene radnje koje su prije razvrstane pod neljudsko i ponižavajuće postupanje mogu biti drugačije svrstane u budućnosti.

3.2. Uvjeti boravka osoba kojima je oduzeta sloboda

3.2.1. Općeniti uvjeti boravka u zatvoru

a) Kao mogući način povređivanja čl. 3. Sud prihvaća i utjecaj neprikladnih uvjeta u ustanovama za osobe kojima je oduzeta sloboda. Za povredu čl. 3. u predmetima *Dougoz protiv Grčke* (20, 40907/98, 6.3.2001.), *Peers protiv Grčke* (23, 28524/95, 19.4.2001.) i *Kalashnikov protiv Rusije* (37, 47095/99, 15. 7. 2002.) utvrđeno je kako su oštećeni bili u zatvoru u neprikladnim uvjetima (npr. višestruka pretrpanost, nečistoća, nedostatak sanitarnih predmeta, nedostatak kreveta i posteljine, neprozračivanje, odsutnost prirodnog svjetla, bez posebnog prostora za pušače i sl.). U tom smislu Sud smatra da se uvjeti i duljina boravka zajedno mogu označiti kao postupanje protivno čl. 3., odnosno da uvjeti pod kojima boravi osoba kojoj je oduzeta sloboda ponekad mogu biti neljudsko ili ponižavajuće postupanje.

U predmetu *Kalashnikov protiv Rusije* Sud je utvrdio kako država mora osigurati da osoba koja je u zatvoru, pod uvjetima koji su sukladni poštovanju ljudskog dostojanstva, ne bude podvrgnuta patnjama ili tegobama koje bi nadi-lazile neizbježnu razinu trpljenja kakva je svojstvena svakom zatvaranju. U

predmetu *Peers protiv Grčke* Sud misli da su zatvorski uvjeti koji omalovažavaju oštećenikovo ljudsko dostojanstvo i u njemu bude osjećaje tjeskobe i podređenosti dostatni za ponižavanje i moguće slamanje tjelesnog i duševnog otpora.

3.2.2. Uvjeti prema osobama sa zdravstvenim poteškoćama

Uz općenite uvjete u ustanovama za osobe kojima je oduzeta sloboda, povrede su moguće i zbog neprilagođenih uvjeta za osobe s posebnim zdravstvenim poteškoćama ili potrebama. U presudi *Price protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (30, 33394/96, 10.7.2001.) zahtjev je podnesen jer je potpuno nepokretna osoba sedam dana oduzete slobode provela u prostorijama koje nisu bile prilagođene njezinu stanju: bez grijanja, za odlazak na zahod i stavljanje na ležaj pomagala je osoba suprotnog spola. Iako u ovome slučaju ne postoje dokazi koji bi upućivali na posebnu namjeru ponižavajućeg postupanja, Sud smatra da oduzimanje slobode nepokretnoj osobi u uvjetima opasne hladnoće, opasnosti u vezi s uporabom ležaja i zahoda ili općenito održavanja čistoće čini ponižavajuće postupanje. U predmetu *Mouisel protiv Francuske* (39, 67263/01, 14.11.2002.) zatvorenik koji je imao leukemiju u zatvoru je bio podvrgnut bolnoj kemoterapiji i vakcinaciji protiv hepatitisa, na što nije dragovoljno pristao. Sud pritom smatra da vlasti nisu osigurale zadovoljavajuću razinu uvažavanja prava pojedinca, onemogućavajući mu izbjegavanje postupaka koji mogu imati posljedice protivne čl. 3., te zaključuje kako je takvo postupanje bilo neljudsko i ponižavajuće.

Slučaj neodgovarajućeg postupanja prema duševnom bolesniku obrađen je u predmetu *Keenan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (22, 27229/95, 3.4.2001.), gdje je zatvorenik s paranoidnom shizofrenijom, kojem je devet dana prije očekivanog izlaska iz zatvora određeno da će zbog stegovnih povreda provesti još 28 dana u zatvoru i sedam dana u osamljenju, gdje je i pronađen obješen. Prema mišljenju Suda, nedostatak učinkovitog nadzora stanja oštećenika i propusti psihijatrijskih pregleda čine značajne manjkavosti u liječničkom postupanju prema duševno bolesnoj osobi s opasnošću samoubojstva, a nametnute su mjere prijetile njegovom tjelesnom i duševnom otporu, što nije sukladno načinima postupanja kakvo zahtijeva stanje duševnog bolesnika, čime se prema njemu postupilo neljudski i ponižavajuće.

3.3. Uskrata obavijesti o sudbini bliske osobe

U predmetima *Tas protiv Turske* (12, 24396/94, 14.11.2000.), *Timurtas protiv Turske* (4, 23531/94, 13.6.2000.), *Cicek protiv Turske* (18, 25704/94, 27. 2.

2001.), *Cipar protiv Turske* (24, 25781/94, 31.5.2001.) i *Orhan protiv Turske* (36, 25656/94, 18.6.2002.) podnositelji zahtjeva nisu mogli od službenih tijela dobiti nikakav podatak o sudbini njihovih bližnjih koji su nestali nakon što su vlasti primijenile prema njima neke mjere.

U presudi *Tas protiv Turske*, kao i gotovo u svim ostalima, utvrđeno je da je zbog zanemarivanja i ravnodušnosti koju su pokazale vlasti te stalne tjeskobe i nesigurnosti koju oštećeni trpi kao bliska osoba povrijeđen čl. 3.¹³ Prema mišljenju Suda, hoće li se član obitelji u takvom slučaju nestanka drugog člana smatrati žrtvom, nije opće načelo, već ovisi o postojanju posebnih čimbenika koji njegovoj patnji daju značenje i razlikuju je od osjećajnog stanja kakvo se smatra inače neizbježno za rođake žrtava teških povreda ljudskih prava. Sud naglašava da bit takvih povreda nije toliko na nestanku osobe, nego više uzima u obzir stavove i djelovanja vlasti kada im je to stavljeno na uvid.

U većini tih predmeta Sud je za prosudbu o postojanju i razini povrede naznačio da bi trebalo uzeti u obzir jakost obiteljskih veza i u tome posebno: povezanost roditelja i djece, pojedinačne okolnosti slučaja, mjeru u kojoj je član obitelji nazočio događajima o kojima se radi, ustrajnost članova obitelji u dobivanju podataka o nestaloj osobi i načinu na koji su vlasti odgovarale na takve upite.

U presudi *Cipar protiv Turske* Sud se dotiče i nestanka osoba u vojnim djelovanjima te zaključuje da uvažava njihov učinak značajnog gubitka života, velik opseg uhićenja i prisilnih razdvajanja obitelji, ali smatra da su rođaci pretrpjeli neizvjesnost ne znajući jesu li članovi obitelji ubijeni u sukobu, jesu li u zatvorima ili su već preminuli.

3.4. Neistraživanje pritužbi o povredi

a) U slučajevima iz ove skupine je Sud utvrdio da radnje nadležnih vlasti, koje su provođene nakon prijave o povredama, nisu bile dostatne i učinkovite za zadovoljavanje zahtjeva koje postavlja čl. 3. te da je taj članak povrijeđen jer nije bilo učinkovitog službenog istraživanja pritužbi podnositelja. U presudama *Labita protiv Italije* (2, 26772/95, 6.4.2000.), *Indelicato protiv Italije* (32, 31143/96, 18.10.2001.) i *Dikme protiv Turske* (9, 20869/92, 11.7.2000.) Sud smatra da povreda postoji i zbog neistraživanja vjerodostojne pritužbe o pretrpljenom postupanju koje povređuje čl. 3., jer obveze iz tog članka u vezi s općenitom dužnošću države prema čl. 1. same po sebi zahtijevaju učinkovito istraživanje.

¹³ Sud navodi i obrazloženje iz presude *Kurt protiv Turske*, 25.5.1998., Reports 1998-III, str. 1187-88, §§ 130-34.

U presudi *Sevtap Veznedaroglu protiv Turske* (3, 32357/96, 11.4.2000.) Sud dodatno zaključuje da je ustrajavanje na pritužbi o mučenju, uz odgovarajuće dokaze o zdravstvenom stanju, trebalo biti državnome odvjetniku dostatno za istraživanje predmeta pritužbe. Usprkos tome, nisu poduzete nikakve radnje, iako podaci koje je podnositelj dao o navodnom zlostavljanju tijekom zadržavanja kod redarstvenih vlasti čine utemeljenu tvrdnju o mučenju, a pasivnost koju su pokazale vlasti u odgovaranju na pritužbe nije u skladu s obvezama koje proizlaze iz čl. 3. I u ovome slučaju Sud naglašava da se nakon podnošenja obrazložene tvrdnje da je redarstvo ozbiljno zlostavljalo pojedinca samo po sebi u vezi s čl. 3. i čl. 1. smatra potrebnim djelotvorno istražiti navode.¹⁴ Izdvaja se i značajna nepovoljna posljedica koju bi takvo stanje neistraživanja moglo imati za zaštitu ljudskih prava, koja bi bila potpuno neuspješna u primjeni i u pojedinim bi slučajevima omogućila službenicima vlasti povredu prava drugih osoba uz stvarnu nekažnjivost.

U predmetu *Dikme protiv Turske* Sud je uz povredu čl. 3. zbog mučenja (v. ranije), još dodatno utvrdio i drugu povredu istog članka zbog neistraživanja, jer je državni odvjetnik bio upoznat sa slučajem oštećenog, ali je odbio mjerodavnost i predmet prepustio sudbenom tijelu koje je zauzelo stajalište da nema potrebe odgovarati na prijavu. U takvim okolnostima, Sud zaključuje da nije postojalo učinkovito istraživanje opravdanih navoda oštećenika te da i uz povredu zbog samog zlostavljanja dodatno postoji još i povreda zbog neistraživanja, osobito i zbog toga jer se podnositelj nije oslanjao u zahtjevu i na čl. 13, pa Sud smatra da se i ti navodi trebaju razmotriti u okviru čl. 3.

Međutim, u predmetu *Satik i ostali protiv Turske* (v. prije kod povreda ozljeđivanjem) Sud nije postupio na isti način. Iako tada također navodi obvezu poduzimanja istraživanja u slučaju tvrdnje da su povrijeđena prava čl. 3. a podnositelji također nisu smatrali da je povrijeđen i čl. 13., Sud nije posebno odvojio i presudio još i povredu prava u vezi s neistraživanjem. I u tom je slučaju državni odvjetnik bio upoznat s prijavama nekih od deseterice zatvorenika koji su zlostavljani u zatvoru na temelju čega je obavio razgovore s oštećenima i trojicom zatvorskih službenika, za što je Sud utvrdio kako su trebali biti dostatni za uvjeravanje o vjerodostojnosti navoda o onome što se dogodilo u zatvoru. Sud je iznio mišljenje da je stav državnoga odvjetnika bio u potpunom neskladu s njegovim dužnostima, a nakon četiri godine cijeli je predmet nestao tako da Sud smatra kako su vlasti propustile osigurati cjelovitost važnih isprava i to drži najtežim propustom u postupku istraživanja.

b) Što se tiče utvrđivanja činjenica, u predmetu *Labita protiv Italije*, gdje je podnositelj tvrdio da su ga u zatvoru zlostavljali čuvari, Sud je o utvrđivanju

¹⁴ Navodi se i slično obrazloženje iz slučaja *Assenov protiv Bugarske*, 28.9.1998., Reports 1998-VII, str. 3290.

okolnosti događaja zaključio da u tom slučaju podneseni dokazi ne opravdavaju razinu uvjerenosti koja je prihvatljiva da bi utvrdio povredu, odnosno da nije moguće utvrditi da je podnositelj izvan svake razborite sumnje bio podvrgnut zlostavljanju koje po svojoj težini potpada pod čl. 3., ali svejedno vlasti to ipak nisu istražile, i zbog toga postoji povreda ovog članka.¹⁵ Ovdje se Sud izravno poziva na standard uvjerenosti "izvan svake razborite sumnje" koji je ponavljao i drugim presudama. Sud dodaje da takav stupanj uvjerenosti može slijediti iz supostojanja dovoljno jakih, jasnih i usklađenih podataka ili iz sličnih neprijepornih pretpostavki činjenica.

3.5. Mogućnost povrede izgonom ili izručenjem

Sud zaključuje u presudama iz ove skupine da izgon ili izručenje stranca mogu potpadati pod ispitivanje u skladu s odredbom čl. 3. kada je utemeljeno i opravdano vjerovanje da bi odnosna osoba, bude li predana drugoj državi, bila suočena sa stvarnom opasnošću postupanja protivnih čl. 3. u državi koja ga prima. U takvim okolnostima čl. 3. nameće obvezu ne izručiti pojedinca toj državi.¹⁶ U presudi *Hilal protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (21, 45276/99, 6. 3. 2001.) Sud zaključuje kako bi izgon u Tanzaniju povrijedio čl. 3. i suočio podnositelja s ozbiljnom opasnošću podvrgavanja mučenju, neljudskom i ponižavajućem postupanju zbog pripadnosti oporbenoj stranci i s obzirom na to kako se prema njemu već postupalo na takav način prije bijega iz Afrike.

Slično je i u predmetu *Jabari protiv Turske* (7, 40035/98, 11.7.2000.), koji je pokrenut zbog mogućnosti protjerivanja u Iran, Sud u presudi utvrdio da postoji stvarna opasnost da će podnositelj biti podvrgnut povredi čl. 3. bude li izručen Iranu. Naglašavanjem postojanja prava države za nadzor ulaska, boravka i protjerivanja stranaca, kao dio dobrih odnosa međunarodnog prava, Sud zaključuje da pravo na politički azil nije sadržano niti u jednom članku Konvencije niti u protokolima,¹⁷ i ponavlja odgovornost da države imaju obvezu, kada čvrsti temelji opravdavaju uvjerenost da će se osoba, bude li izručena, suočiti sa stvarnom opasnošću podvrgavanja postupanju koje je protivno čl. 3., ne izručiti osobu toj državi.

¹⁵ U obrazloženju je naveden i slučaj *Klaas protiv Njemačke*, 22.9.1993., Series A, no. 269, str. 17-18, § 30.

¹⁶ Poziva se i na slučaj *Ahmed protiv Austrije*, 17.12.1996., Reports of Judgments and Decisions 1996-VI, §§ 38-39, i *Chahal protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 15.11.1996., Reports 1996-V, §§ 73-74.

¹⁷ Sud se, između ostalog, poziva i na slučaj *Vilvarajah i ostali protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 30.10.1991., Series A, no. 215, str. 34, § 102.

3.6. Uništavanje imovine

Povrede čl. 3. moguće su i posrednom usmjerenošću djelovanja prema imovini osobe. U predmetu *Bilgin protiv Turske* (13, 23819/94, 16.11.2000.) oštećenom su službe sigurnosti uništile dom i imovinu zbog čega se morao preseliti, a u predmetu *Dulas protiv Turske* (17, 25801/94, 30.1.2001.) službe sigurnosti istjerale su osobu iz kuće koju su potom naočigled te osobe spalile.

Sud je u presudi *Bilgin protiv Turske* utvrdio da je stanje s obzirom na okolnosti u kojima je uništen oštećenikov dom i imovina te njegove osobne okolnosti moralo uzrokovati patnju dostatne težine za razvrstavanje pod neljudsko postupanje unutar značenja ovoga članka. Povjerenstvo je prije u postupku utvrdilo kako je steklo dojam o oštećenome kao skromnom i jednostavnom čovjeku te kako su ga gubici imovine duboko povrijedili i oduzeli mu nužno za život, a njega i obitelj ostavili bez sigurnosti; nisu utvrđene pobude za uništavanje oštećenikove kuće i imovine, ali čak i pretpostavljajući da su radnje o kojima je riječ bile počinjene bez ikakvih namjera kažnjavanja podnositelja, već radi obeshrabrivanja ostalih ili sprječavanja da se njegovim domom koriste teroristi, to prema Sudu ne može opravdati takav oblik zlostavljanja. U predmetu *Dulas protiv Turske*, zbog načina na koji je uništen dom i osobnih okolnosti, Sud smatra da je podnositelj pretrpio zbog postupaka sigurnosnih službi patnju toliko tešku da može biti razvrstana također pod neljudsko postupanje.

3.7. Manjkav rad sustava socijalne skrbi

U ovoj su skupini povreda slučajevi nedjelotvornosti pojedinih službi koje su svojim nedjelovanjem omogućile privatnim osobama postupanje zabranjeno čl. 3. U predmetu *Z. i ostali protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (26, 29392/95, 10.5.2001.) četvero podnositelja smatralo je da im je manjkavim radom sustava socijalne skrbi bila uskraćena zaštita od dugotrajnog roditeljskog nemara i zlostavljanja. Iz dugačkog opisa uvjeta u kojem su podnositelji (u to vrijeme djeca) morali stanovati, može se radi zornosti izdvojiti npr. razina životnih uvjeta s obzirom na to da su nuždu obavljali u svojoj sobi i potom bacali kroz prozor, a jedan od njih je po dječjim igralištima obilazio koševе za otpatke i uzimao ako je naišao na kakve ostatke hrane.

Povjerenstvo je prije u svojem izvješću utvrdilo da je u tom slučaju postojala povreda čl. 3., jer postoji dužnost države zaštititi djecu od postupanja koje je protivno toj odredbi: vlasti su bile svjesne ozbiljnog zlostavljanja i, nemara koji su pretrpjela djeca kroz razdoblje od nekoliko godina i usprkos načinima koji su im razumno stajali na raspolaganju, propustile primjereno postupiti kako bi to okončale.

Ponovno se u presudi, jednako kao u nekim prethodnim i u narednom slučaju, podsjeća na zajedničko značenje čl. 1. i čl. 3. i obveza koje to čini za države, bez obzira na to ostvaruju li takve povrede privatne osobe, te posebno naglašava kako bi te mjere trebale omogućiti učinkovitu zaštitu svakome, a posebno djeci i drugim ranjivim osobama, uključujući i razumne postupke za sprječavanje zlostavljanja za koji su vlasti znale ili trebale znati.¹⁸ Zaključeno je da su odluke socijalnih službi osjetljive i značajne za poštovanje i očuvanje obiteljskih veza, ali u ovome slučaju nema dvojbe da je sustav propustio djecu zaštititi od dugotrajnog nemara i zlostavljanja.

Slično je načelno stanje i u predmetu *E. i ostali protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (40, 33218/96, 26.11.2002.) gdje je zahtjev također podnesen zbog manjkavog rada socijalnih službi, ali ovdje zbog tjelesnog i spolnog zlostavljanja dvije sestre i brata u dječjoj dobi, što je unutar obitelji činio odrasli član. Zlostavljanje je svakodnevno uključivalo razne oblike tjelesnih grubosti, poput npr. udaranja lancima ili ubadanja čavlima, do raznih oblika spolnih odnošaja i s njim izjednačenih radnji.

Sud u tom slučaju smatra kako je dovoljno da su socijalne službe bile svjesne stanja u obitelji i povijesti spolnog i tjelesnog zlostavljanja koje je činio odrasli član, koji je već zbog istovrsnih djela uvjetno osuđen, ali je nastavio imati bliske doticaje s obitelji. Smatra se da ako službe i nisu bile svjesne da on zlostavlja obitelj, morale su biti svjesne da su djeca svakako izložena pogibelji. U tom slučaju značajan je i osvrt Suda na očitovanje države, koja je sama razumljivo prihvatila da, iako to nije bio poseban uvjet u uvjetnoj osudi, počinitelju ne bi trebalo biti dopušteno stanovati u istom stanu s djecom te da su službe propustile učiniti potrebno kako bi im bilo moguće otkriti razmjere događaja i možda spriječiti buduće zlostavljanje.

Sud je u toj presudi, s obzirom na to da po unutarnjem pravu u kaznenom postupku nije utvrđeno je li počinitelj ostvario radnje koje su ovdje predmet utvrđivanja, dodatno naznačio da odluka Suda ne određuje unaprijed krivnju osobe koja je učinila radnju povrede za kazneno djelo prema unutarnjem pravu, jer je kaznenopravna krivnja različita od međunarodnopravne odgovornosti prema Konvenciji, te Sud nije ulazio ni u kakve prosudbe o krivnji ili nedužnosti pred domaćim zakonom.

¹⁸ Poziva se na slučajeve *A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 23.9.1998., Reports of Judgments and Decisions 1998-VI, § 22; i *Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 28.10.1998., Reports 1998-VIII, § 11

3.8. Općenite upravne ili pravne radnje

Posljednja skupina obuhvaća povredu koja je ostvarena upravnim ili pravnim radnjama prema posebnome dijelu stanovništva. U predmetu *Cipar protiv Turske* (25, 25781/94, 31.5.2001.) zahtjev je podnesen zbog ograničenja pojedinih prava ciparskim Grcima, poput slobode kretanja kojom je otežan osobni i obiteljski život, prava na vjeroispovijed, nije im bilo dopušteno oporučno ostavljati nekretnine rođacima osim ako prebivaju na tom području, nisu postojali viši razredi osnovne škole pa su djeca zbog toga morala pohađati one na grčkom području Cipra a zatim izgubila pravo na prebivalište kad navršše 16 godina i nametnuto im je ograničenje posjeta roditeljima i dr.

Za Sud je neizbježan zaključak da su takvi postupci primjenjivani prema ciparskim Grcima upravo zbog toga što pripadaju toj skupini osoba i da postupanje koje se prema njima poduzima može biti jedino objašnjeno njihovom razlikom od stanovništva koje je tursko, i koje ima drugačije podrijetlo i vjeru. Prema mišljenju Suda, nametanje tih ograničenja nasilno je odvojilo obitelji i oduzelo ciparskim Grcima mogućnost vođenja uobičajenog života. Sud zaključuje da je u tom slučaju počinjena povreda čl. 3. jer su bili podvrgnuti diskriminatornom postupanju koje, s obzirom na duljinu razdoblja u kojem se događalo, doseže i razinu ponižavajućeg postupanja. Što se tiče svrstavanja diskriminatornog ponašanja koje je u EKLJP zaštićeno drugom odredbom (čl. 14.), Sud se prisjetio da je u jednom prijašnjem predmetu¹⁹ prihvaćen razlog iz zahtjeva prema kojem, bez obzira na postojanje čl. 14., zahtjev za diskriminatorno postupanje može biti razmotren i kao posebno pitanje kod čl. 3. Konvencije.

4. ZAKLJUČAK

S ciljem razmatranja mogućnosti zaštite ljudskih prava koju omogućava čl. 3. EKLJP raščlanjene su presude ESLJP kojima je utvrđena povreda tog članka u razdoblju od 2000. do 2002. godine. U promatranom razdoblju od ukupno 108 slučajeva u kojima je odlučivao o povredi čl. 3. Sud je donio 38 presuda za 40 slučajeva povrede tog članka, što je ujedno bio i uzorak za raščlambu.

Dobiveni podaci pokazuju kako je povređivanje u najviše slučajeva, kod presuda u kojima je Sud odredio razinu težine povrede, označeno kao samo neljudsko (9), a najmanje kao mučenje (4). Povrede su razvrstane u nekoliko skupina prema bitnim sličnostima načina ili okolnosti u kojima su počinjene, prema čemu su najčešće povrede izravnim ozljeđivanjem osoba (45%), koje

¹⁹ Spominje i slučaj *Abdulaziz, Cabales i Balkandali protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 28.5.1985., Series A, no. 94.

ujedno obuhvaćaju i sve slučajeve mučenja kao najteže razine povrede ovog članka, i najviše slučajeva neljudskog i ponižavajućeg postupanja (4), s tim da povrede ozljeđivanjem najviše čine službenici redarstvenih vlasti ili službi sigurnosti (76,5%) tijekom zadržavanja ili pritvora (69,2%). Po brojnosti slijede povrede neprikladnim uvjetima boravka osoba kojima je oduzeta sloboda, potom povrede uskratom obavijesti o sudbini bliske osobe i povrede zbog neistraživanja pritužbi (sve spomenute zajedno čine 82,5% slučajeva) te ostale.

U prosudbama o određivanju razina težine povreda čl. 3. ESLJP oslanja se na ustaljena razlikovanja iz prijašnjih poznatih presuda, napominjući pritom kako se odredbe tumače i kao živo sredstvo prilagođeno suvremenosti. Pri utvrđivanju činjenica pretpostavlja se odgovornost države za događanje povrede u okviru postupanja vlasti, koje tada moraju pružiti uvjerljivo objašnjenje za obaranje te pretpostavke, pri čemu, kao i inače, Sud prihvaća stupanj uvjerenosti u razini "izvan svake razborite sumnje". Sud propituje i odnos prema unutarnjem pravu kada u kaznenom postupku pojedine države nije utvrđeno postojanje kaznenog djela za koje je ESLJP neizravno utvrdio postojanje jer je na njemu utemeljio presudu o povredi, a uz to razmatra i odnos prema činjenicama koje je prije utvrdilo Povjerenstvo za zaštitu ljudskih prava, a u nekim slučajevima obrazlaže mjere za sprječavanje povreda. Što se tiče povezanosti povreda čl. 3. s drugim odredbama EKLJP, naglašava se (u vezi s čl. 1.) dužnost poduzimanja mjera kako bi nadležne vlasti djelotvorno postupale i kako niti privatne osobe ne bi mogle povrjeđivati čl. 3.; određuje se da i neistraživanje povreda može potpadati pod primjenu čl. 3. (ako zahtjev nije podnesen zbog čl. 13.), jednako kao i posljedice diskriminirajućeg postupanja (čl. 14. Konvencije).

Presude sadržavaju tumačenje čl. 3. EKLJP kao odredbe kojom se nastoji primjereno zaštititi tjelesni i duševni integritet osobe. Osim što pokazuju potrebu postojanja i djelotvornosti naddržavnog zaštitnog sustava temeljnih ljudskih prava, u njihovu sadržaju, u kojem se nalaze čimbenici i okolnosti događanja povrede, mogu se zamijetiti područja u kojima je mogućnost izloženosti povredama povećana, čime mogu služiti i kao smjernice za pokušavanje utvrđivanja i otklanjanja pogodujućih uvjeta i primjene prikladnih sustava kojima bi se povrede moglo pokušati sprječavati. U tom smislu okolnosti iz osuđujućih presuda pružaju i pouke koje uz odgovarajuće djelovanje mogu samo poboljšati stanje zaštićenosti ljudskih prava i tamo gdje neke slične povrede nisu zamijećene ili utvrđene na ovakav način, što ne mora nužno značiti kako ih nema.

LITERATURA

1. Ambos, K. i dr., Novija praksa međunarodnih sudova u kaznenom i kaznenom procesnom pravu, HLJKPP god. 6., br. 2/1999., str. 955.-1002.
2. Bačić, F., i Pavlović, Š., Kazneno pravo – opći dio, Informator, Zagreb, 2001.

3. Boerefijn, I. (ur.), Prevention of Turture, Open Society Institute&Netherlands Institute for Human Rights, bez oznake mjesta i godine izdavanja
4. Dokumenti Vijeća Europe, priredili Matulović, M. i Pavišić, B., Pravni fakultet, Rijeka, 2001.
5. European Court of Human Rights: HUDOC Internet Manual, <http://www.echr.coe.int/Eng/EDocs/HUDOCManualEng.pdf>
6. Foucault, M., Nadzor i kazna, Informator, Zagreb, 1994.
7. Horvatić, Ž. (gl. ur.), Rječnik kaznenog prava, Masmedia, Zagreb, 2002.
8. HUDOC, baza odluka o ljudskim pravima, <http://www.echr.coe.int/Hudoc.htm>
9. Krapac, D., Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda i hrvatski kazneni postupak, HLJKPP, god. 2., br. 1/95., str. 3.-41.
10. Krapac, D., Praestat cautella quam medela: povodom Europske konvencije o sprečavanju torture i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1987. godine, Zakonitost, 45, 1991., str. 1367.-1379.
11. Krapac, D., Zakon o kaznenom postupku i drugi izvori hrvatskoga postupovnog prava, Narodne novine, Zagreb, 2002.
12. Zupančić, B. i dr., Kratak pregled nekih temeljnih aspekata Konvencije UN protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka od 10. XII. 1984., HLJKPP, god. 5., br. 2/1998., str. 947.-989.

Summary

SOME CHARACTERISTICS OF VIOLATIONS OF ARTICLE 3 OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS

The author indicates some of the characteristics of violations of the rule that prohibits torture, inhuman and degrading treatment and punishment, embodied in Article 3 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, based on a broad case-law study. The paper presents the results of the analysis of the European Court of Human Rights judgements from 2000 to 2002.

The analysis involved 38 judgements (selected from 108 decisions concerning Article 3), which contained 40 cases of violations, and showed that in most cases where the court characterised the level of the breaches, the violations attained the level of inhuman treatment (9), and in some cases they were qualified as torture (4). The violations are grouped according to similarities in manner or circumstances. The most frequent violations are those committed by injuring a person (45%). These violations also comprise all the cases of torture and most cases of both inhuman and degrading treatment, and were mostly committed by the police or security forces (76.5%), and while in police custody (69.2%).

They are followed by violations concerning inappropriate prison conditions (15%), violations related to the withholding of information about a close person (12.5%), the failure of the authorities to investigate a complaint about a violation (10%), and other minor groups of violations. In 37.5% of cases there was also a violation of Article 13 of the Convention. The paper also includes selected characteristics concerning the establishment of facts, determining the level of violation, and so on.

48. STR. PRAZNA